

Leszek Michalczyk

Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstwa

Rachunkowość wariantowa
i odwrócony proces decyzyjny

Leszek Michalczyk

Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu wyników finansowych przedsiębiorstwa

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

Oficyna

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2013

Wydawca
Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący
Marta Kamińska

Redakcja, korekta i skład
Studio Mediana – www.studiomediana.pl

Projekt graficzny okładki
Studio Kozak

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by Wolters Kluwer Polska SA, 2013
All rights reserved.

ISBN 978-83-264-4105-9

Wydane przez:
Wolters Kluwer Polska SA

Redakcja Książek
01-231 Warszawa, ul. Płocka 5a
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Spis treści

Wprowadzenie	7
Rozdział 1. Inżynieria rachunkowości w teorii nauk i zarządzania	19
Interdyscyplinarny charakter teorii inżynierii rachunkowości.....	21
Inżynieria rachunkowości w ujęciu kauzalnym ogólnej teorii systemów.....	36
Inżynieria rachunkowości w świetle koncepcji <i>earnings management</i>	46
<i>Accountability</i> i <i>responsibility</i> jako wyznaczniki odpowiedzialności biznesu w inżynierii rachunkowości.....	57
Inżynieria rachunkowości a oszustwa księgowe	68
Rozdział 2. Teoria rachunkowości a inżynieria rachunkowości	76
Funkcja informacyjna inżynierii rachunkowości.....	78
Teoria pomiaru i wyceny w rachunkowości wariantowej	105
Prawo podatkowe w inżynierii rachunkowości	134
Rola inżynierii rachunkowości w kształtowaniu zasad polityki bilansowej przedsiębiorstwa	147
Inżynieria rachunkowości w świetle współczesnych nurtów praktyki księgowej.....	157
Rozdział 3. Model inżynierii rachunkowości	165

Rozdział 4. Kosztowe ujęcie rozchodu zapasów jako przykład zastosowania rozwiązań z zakresu inżynierii rachunkowości.....	191
Wybrane przykłady rozwiązań rachunkowości wariantowej	191
Amortyzacja środków trwałych	192
Rozchód zapasów.....	193
Rozdział 5. Identyfikacja działań z zakresu inżynierii rachunkowości – propozycja metody analizy sprawozdań finansowych	205
Zakończenie	221
Bibliografia.....	223
Załączniki.....	235

Wprowadzenie

W analizie przeprowadzonej w niniejszej pracy użyto kategorii pojęciowych wprowadzanych przez autora do nauki polskiej, takich jak:

- inżynieria rachunkowości – definiowana jako zgodny z obowiązującym prawem bilansowym zespół działań księgowych, których najistotniejszym celem jest umożliwienie zarządom przedsiębiorstw realizacji zadań postawionych przez właścicieli kapitału. To typ zarządzania zasobami przedsiębiorstwa, w którym podstawowym celem jest wykazanie zgodności efektu działań gospodarczych z wyartykułowanymi zamierzeniami. Inżynieria rachunkowości wyznacza więc poziom skorelowania działań księgowych z zarządzaniem przedsiębiorstwem („zarządczego aspektu rachunkowości”),
- rachunkowość wariantowa – określająca zestaw wariantowych (alternatywnych i opcyjnych) rozwiązań w polskim prawie bilansowym. Charakteryzują się one różnym częściowym księgowym wynikiem identycznych działań gospodarczych,
- *impression management* – będący takim księgowym opisem działań przedsiębiorstwa (sprawozdawczości finansowej), którego celem nie jest obiektywna prezentacja danych finansowych, lecz wpływ na odbiorcę sprawozdań. Zarządzanie prezentacją danych finansowych służyć ma skłonieniu interesariuszy przedsiębiorstwa do podjęcia przez nich korzystnych dla tegoż przedsiębiorstwa działań lub zaniechania działań potencjalnie przynoszących przedsiębiorstwu szkodę.

Przewodnią myślą niniejszej pracy jest zaprezentowanie mechanizmów rachunkowości wariantowej wpływających na wynik finansowy przedsiębiorstwa oraz sposobu zarządzania nimi. Częścią niniej-

szej pracy są też przykłady zastosowania rozwiązań wariantowych w rachunkowości w dwóch modelach:

- zwiększania bieżącego wyniku finansowego – co może mieć znaczenie np. dla przedsiębiorstw poszukujących możliwości uzyskania bardziej dostępnego lub tańszego kredytu bankowego albo też osób chcących wykazać się efektywnością własnych działań przed zarządami przedsiębiorstw,
- zmniejszania bieżącego wyniku finansowego – model zyskujący szczególnego znaczenia w tych wypadkach, w których rozwiązania rachunkowości wariantowej są akceptowane przez obowiązujące prawo podatkowe. Zastosowanie inżynierii rachunkowości oznacza wówczas przesunięcie obowiązku podatkowego w czasie.

Problematyka ta może być więc istotna dla wszystkich zajmujących się zawodowo zarządzaniem przedsiębiorstwem lub osobiście prowadzących własny biznes. Jest też istotna dla prac działów księgowości.

Zgodnie z zasadą rozliczeń księgowych jakikolwiek zysk tworzony z zastosowaniem inżynierii rachunkowości polega na przesunięciu momentu ujawnienia kosztów, bieżące zwiększenie wyniku finansowego będzie więc w przyszłości skutkować jego zmniejszeniem. Stosowanie w praktyce zasad inżynierii rachunkowości może także wpływać na wiarygodność audytów finansowych prowadzonych przez biegłych rewidentów księgowych. Jedną z kluczowych kwestii, którą muszą zdefiniować biegli rewidenci, jest ocena możliwości funkcjonowania przedsiębiorstwa w przyszłości. Jeśli więc przedsiębiorstwo w bieżącym okresie zwiększa swój wynik finansowy, w kolejnych okresach będzie musiało uwzględnić przesunięte koszty w swych rachunkach wyników (i pośrednio – w bilansie przez zmniejszenie wyniku finansowego bieżącego okresu). Czy biegły rewident nieznający zasad i rozwiązań inżynierii rachunkowości może poprawnie zdefiniować tę kwestię? Odpowiedź na to pytanie wydaje się oczywista.

Jak długo funkcjonuje prawnie dopuszczona rachunkowość wariantowa, tak długo będą występować dążenia przedsiębiorstw do jej wykorzystania, a więc stosowania mechanizmów inżynierii rachunkowości.

Inżynieria rachunkowości jest elementem metody *impression management* przedsiębiorstwa. Jest ona też egzemplifikacją zarządcze-

go charakteru rachunkowości w jej kategorii prospektywnej. Można też wskazać na powiązanie inżynierii rachunkowości z praktycznymi aspektami zarządzania przedsiębiorstwem, takimi jak:

- zarządzanie wysokością zobowiązań podatkowych,
- zarządzanie poziomem wykazywanego zysku bądź straty bilansowej,
- zarządzanie płynnością finansową przez kreowanie informacji dla głównych interesariuszy przedsiębiorstwa.

Inżynieria rachunkowości odpowiada też koncepcjom teorii behawiorystycznych rachunkowości. Istotne znaczenie mają tu koncepcje: asymetrii informacji i powiązanej z nią „negatywnej selekcji”, efektywności rynku oraz racjonalności inwestora. Podejście behawioralne przejawia się w zastosowaniu teorii relacji agencyjnych w przedsiębiorstwie oraz kosztów transakcyjnych, informacji, premii menedżerskiej oraz warunków zadłużenia.

Praktyka księgową wykorzystuje wynikające z wariantowych rozwiązań rachunkowości możliwości sterowania zyskiem i wartością przedsiębiorstw. W efekcie przedsiębiorstwa, prowadząc zgodne z prawem agresywne działania księgowe (inżynierię rachunkowości), mogą przyspieszać moment wykazywania zysków lub strat. Następuje to dzięki sterowaniu momentem klasyfikacji wydatku jako kosztu uzyskania przychodów. Skutkiem takich działań jest wysokość dywidendy wypłacanej akcjonariuszom, wartość zysku akumulowanego czy też wartość samej firmy. Równocześnie ustawy podatkowe dopuszczają zastosowanie wielu metod rozliczeń ujętych w prawie bilansowym. Powoduje to, że stosowane rozwiązania księgowe wpływają na wysokość podatku dochodowego z tytułu działalności gospodarczej oraz części podatków związanych z majątkiem firmy.

Inżynieria rachunkowości wykorzystuje teorię rachunkowości w praktyce, bazując na ogólnie ugruntowanym wśród części badaczy przeświadczeniu o niemożliwości lub bezcelowości tworzenia jednoznacznych norm działań księgowych (S.T. Surdykowska, A. Jarugowa). Zadaniem inżynierii rachunkowości nie jest szukanie rzetelności pomiaru czy wyceny, ale zastosowanie jednego z wariantowych rozwiązań dopuszczonych przez rachunkowość, tak by uzyskać maksymalną zbieżność z danymi opisującymi działanie z planowanym efektem tychże działań. Inżynieria rachunkowości jest zawsze działaniem zgodnym z prawem i tym właśnie różni się od działań rachunko-

wości kreatywnej. Kreatywność oznacza tworzenie nowych struktur. Inżynieria stanowi takie dostosowywanie struktur istniejących, by możliwe stało się uzyskanie maksymalnego możliwego stopnia ich ekonomicznej użyteczności czy też – technicznej (technologicznej) przydatności.

Inspiracją do podjęcia prac nad tą tematyką była chęć przeprowadzenia analizy inżynierii rachunkowości jako współczesnego paradygmatu rachunkowości. Jego cechą jest skorelowanie rachunkowości z zarządzaniem przedsiębiorstwem. Występuje ono na gruncie procesu sterowania opisem funkcjonowania zasobów przedsiębiorstwa. Kryterium wyboru rozwiązań księgowych jest realizacja ekonomicznych celów wyznaczonych osobom zarządzającym przedsiębiorstwem przez właścicieli kapitału.

W kolejnym etapie badań nad inżynierią rachunkowości powinny powstać narzędzia ograniczające negatywne skutki zastosowania możliwości stwarzanych przez polskie wariantowe prawo bilansowe. Możliwości inżynierii rachunkowości wykorzystywane przez część przedsiębiorstw skutkują nierównym traktowaniem podmiotów gospodarczych na rynku. Identycznie prowadzona działalność gospodarcza skutkować może chociażby różnym, uzależnionym od sposobu rozliczeń księgowych, bieżącym obciążeniem podatkowym. Ma też wpływ na koszt kredytu w sytuacjach, gdy *rating* przedsiębiorstw stosowany przez banki wynika m.in. z wykazywanych przez nie wyników finansowych.

Motywatorem działań wykorzystujących rachunkowość wariantową może być dążenie przez osoby zarządzające przedsiębiorstwem lub w nim zatrudnione do maksymalizowania bieżących korzyści. Działanie takie przekłada się na relacje przedsiębiorstwa z jego otoczeniem gospodarczym i obejmuje pozyskiwanie środków pieniężnych (giełda, banki, instytucje publiczne), wpływanie na wysokość bieżących obciążeń podatkowych (podatek dochodowy z tytułu działalności gospodarczej oraz wyznaczone jako pochodne od wartości podatki majątkowe), wpływanie na możliwość rozwoju handlowego (pozyskiwanie kontraktów w ramach procedur przetargowych) i wiele innych działań.

Działania te w wymiarze bieżącym korzystne dla przedsiębiorstwa i neutralne dla podmiotów dostarczających przedsiębiorstwom kapitału mogą w przyszłości mieć negatywne skutki. Wynika to pośrednio z rachunkowościowej zasady ciągłości i skutkuje powstaniem procesu odwrotnego. Bieżący zysk wykreowany księgowo w przy-

szłości będzie stanowić stratę. Sytuacja ta jest tym groźniejsza, im szersze są powiązania kapitałowe stosującego inżynierię rachunkowości podmiotu z innymi jednostkami gospodarczymi. Ma to (lub może mieć) wpływ na system giełdowy, zakres i zastosowanie umów kontrahenckich, sposób funkcjonowania systemu bankowego, a przede wszystkim na ogólny poziom zaufania w gospodarce. Istotnym zagrożeniem jest również efekt domina czy pojawianie się firm tzw. „wydmuszek”¹.

Kwestionowanie zasadności stosowania rozwiązań rachunkowości wariantowej nie jest celem pracy, należy jednak zaznaczyć, że twórcy koncepcji wariantowych nie podjęli działań mających na celu uniknięcie nadużyć w jej stosowaniu. Przynajmniej takich działań w tym zakresie badający nie stwierdził. Wyjątkiem jest poniekąd wprowadzenie normy prawnej wskazującej, że przedsiębiorstwa zobligowane są do opisanie w swej polityce rachunkowości co najmniej tych stosowanych elementów skodyfikowanej rachunkowości wariantowej, w których ustawa o rachunkowości pozostawia przedsiębiorstwu prawo wyboru. Nie oznacza to jednak, że zakwestionowano by zapis wariantowy w polityce rachunkowości. Zapis taki mógłby stwierdzać na przykład, że sposób amortyzacji aktywów trwałych przedsiębiorstwo każdorazowo będzie określać na podstawie gospodarczego wykorzystania składników tych aktywów. Zdaniem badającego brak przewidzenia ewentualnych konsekwencji wynika z faktu, iż koncepcje te tworzą teoretycy. Podejście teoretyczne opiera się na tworzeniu systemów założeń, a więc i systemów życzeniowych, optymalnych dla samych założeń. Z tego powodu w pracy poruszono kwestię związaną z odpowiedzialnością w biznesie. Jest ona efektem zakwestionowania przez teorię rachunkowości wariantowej naczelnego celu rachunkowości, jakim jest ochrona obrotu gospodarczego. Cel ten stanowi podstawę jej funkcjonowania. Bez jego realizacji rachunkowość traci sens swojego istnienia w ramach praktyki gospodarczej.

---

¹ Termin oznaczający podmiot gospodarczy, którego cel funkcjonowania można zdefiniować jako: 1 – dokonywanie zakupów na wolnym rynku, 2 – sprzedaż zakupów dokonanych (p.1) podmiotom powiązanym, 3 – rozliczenie transakcji (p. 2) drogą kompensat z różnego typu kategoriami wartości niematerialnych i prawnych, 3 – przeprowadzenie procedury likwidacji przedsiębiorstwa „wydmuszki” bez regulowania zobowiązań wynikających z transakcji p.1. W efekcie powstaje patologiczna sytuacja, w której przedsiębiorstwa sprzedające dany towar nie uzyskują ekwiwalentów pieniężnych swych należności, a przedsiębiorstwa posiadające dany towar nie muszą regulować zobowiązań na rzecz podmiotu, który już nie istnieje („wydmuszki”).

Zastosowanie inżynierii rachunkowości, podobnie jak księgowości kreatywnej, w rozwiązaniach księgowych w przedsiębiorstwie stanowi poważne zagrożenie dla użytkowników informacji finansowych. Celem ich opracowania jest nie tylko syntetyczny opis dotychczasowych działań gospodarczych i osiągnięć przedsiębiorstwa, ale również tworzenie analiz, które dotyczą przyszłości. Celem opracowania sprawozdań finansowych przedsiębiorstwa stosującego inżynierię rachunkowości jest przede wszystkim możliwość wpłynięcia na ich użytkowników. Wpływ ten uzyskuje się, wywołując odpowiednie wrażenie przy założeniu, że użytkownicy sprawozdań finansowych zachowują się racjonalnie. Podejście to mieści się więc w zakresie działań organizacji zaliczanych do *impression managementu* przedsiębiorstwa.

Polityka rachunkowości przedsiębiorstwa wykorzystująca wariantowe metody ustalania wyników, z których każdy może być inny dla identycznych działań gospodarczych, ma znaczenie w ocenie jakości zarządzania. Ponieważ celem funkcjonowania prywatnego przedsiębiorstwa jest maksymalizowanie generowanego zysku, zwiększanie efektywności z zainwestowanego kapitału, najistotniejszym weryfikatorem jakości zarządzania jest wysokość uzyskiwanego wyniku finansowego. Zastosowanie odmiennej metody rozliczeń księgowych będzie skutkowało innym wynikiem finansowym, zatem nieuwzględnianie polityki rachunkowości w definiowaniu jakości zarządzania jest błędem. Poszczególne przedsiębiorstwa mają własną specyfikę zastosowanych w nich rozwiązań księgowych. Nie można więc przeprowadzić rzetelnej analizy jakości zarządzania bez dokonania oceny wpływu rozwiązań księgowych na wysokość generowanego wyniku finansowego w analizowanym przedsiębiorstwie. Nie można też przeprowadzać analiz kwalitatywnych poszczególnych metod zarządzania, jeśli nie uwspólni się stosowanych rozwiązań księgowych w analizowanych firmach. Fakt ten podaje w wątpliwość sensowność głośzonych stwierdzeń o braku potrzeby (celowości) ujednolicania rozwiązań księgowych, czy to w aspekcie międzynarodowym, czy krajowym. Ponadto, o ile unifikacja międzynarodowa jest faktycznie mało prawdopodobna, o tyle przeprowadzenie unifikacji krajowej wydaje się możliwe. Służyć temu może np. wprowadzenie wskaźnika potencjalnej inżynierii rachunkowości jako miernika wielkości odroczonej lub przesuwanej na przyszłe okresy kosztów, względnie przychodów bilansowych. Wskaźnik ten powinien być częścią bilansu przedsiębiorstwa.

Istotne staje się więc określenie poziomu potencjalnej inżynierii rachunkowości jako poziomu przenoszanej (tu: rolowanej) na przyszłe okresy różnicy z zastosowanych bieżąco metod rozliczeń księgowych. Wskaźnik ten powinien być stosowany jako uzupełnienie wszelkich analiz ekonomicznych. Bez jego uwzględnienia analizy są niewiarygodne. Niewiarygodna jest również weryfikacja jakichkolwiek metod zarządzania (nastawionych na efektywność finansową) powiązanego z generowanym przez księgowość memoriałową wynikiem finansowym.

W niniejszej publikacji inżynierię rachunkowości zdefiniowano pod względem normatywnym i empirycznym. Pierwszy wyznacza dorobek zarządzania, rachunkowości i prawa gospodarczego w powiązanych ze sobą aspektach. Drugi wynika z przeprowadzonych badań empirycznych wykorzystujących narzędzia, takie jak ankieta i analiza sprawozdań finansowych.

We współczesnej literaturze przedmiotu (z zakresu rachunkowości i zarządzania) pojęć „inżynieria rachunkowości” i „księgowość kreatywna” wykorzystuje się jako synonimiczne. Niekiedy tylko (np. S.T. Surdykowska, A. Jaruga) rozdziela się je, uznając pojęcie księgowości kreatywnej jako szersze. W ujęciu niniejszej pracy żadne z tych podejść nie jest poprawne. Inżynierię rachunkowości od księgowości kreatywnej różni stosunek do obowiązującego prawa bilansowego. Pierwsza dąży do literalnego jego przestrzegania i w jego ramach poszukuje odpowiednich dla realizacji celów przedsiębiorstwa rozwiązań. Druga oznacza działanie sprzeczne z obowiązującym prawem bilansowym.

Osnową rozważań jest analiza działań przedsiębiorstwa w zakresie zastosowania rozwiązań rachunkowości i ich korelacji z zarządzaniem (tu przede wszystkim sterowaniem) zasobami przedsiębiorstwa. Analizę przedsiębiorstw przeprowadzono, stosując podejście *entrepreneurship* (E. Cole)². W przeciwieństwie do koncepcji *business history* (N.S.B. Gras) za dominujące w analizie przedsiębiorstw uznaje się uwarunkowania wynikające z ich otoczenia. W pracy podkreślono rolę prawa gospodarczego jako czynnika definiującego rzeczywistość gospodarczą. Postulaty danej pracy badawczej, aby spełnić kryterium rzeczowości, muszą wiązać się z obowiązującym prawem (składni-

² Zdaniem autora przytoczone tu nazwiska można uznać za klasyczne dla danej koncepcji. Z tego powodu wskazano nazwiska badaczy żyjących kilkadziesiąt lat temu. W tekście głównym pracy uwzględniono również wybrane współczesne pozycje z danego nurtu.

kiem środowiska, otoczenia przedsiębiorstwa) lub też wskazywać na potrzebę konkretnych w nim zmian.

Prace z zakresu zarządzania, rachunkowości czy ekonomii oderwane od obowiązujących regulacji prawnych są równocześnie pozbawiane związku z otaczającą rzeczywistością. To czyni je absurdalnymi. Dotyczy to również prac czysto teoretycznych. Ich wartość w naukach stosowanych, a takimi są przecież zarówno zarządzanie, jak i rachunkowość, jest weryfikowana przez otaczającą, prawnie zdefiniowaną rzeczywistość. Równie kuriozalne są wszelkie tzw. modernizacje, jeśli abstrahują od obowiązującego prawa.

Podstawą badawczą są koncepcje paradygmatów i antykumulatywizmu naukowego (T.S. Kuhn, K. Ajdukiewicz) oraz ogólnej teorii systemów (L.V. Bertanauddy). Na ich podstawie dokonano analizy inżynierii rachunkowości w perspektywie teorii nauk.

Inżynieria rachunkowości jest korelacją rachunkowości, zarządzania oraz prawa gospodarczego.

Podstawy teoretyczne prezentowanej pracy wiążą się z dwoma paradygmatami rachunkowości: ujęciem prospektywnym (E. Burzymowa) oraz sterującym (W. Brzezin). Równocześnie uwzględniono jej rolę interpretacyjną (Z. Messner). Koncepcje S. Skrzywana traktujące rachunkowość jako ewidencję gospodarczą w ujęciu inżynierii rachunkowości można uznać za uzasadnione, wyłącznie jednak na poziomie prostych, elementarnych, manualnych prac księgowych. Rozróżnienia rachunkowości i księgowości dokonano według koncepcji R. Manteuffela.

W zakresie rachunkowości przeanalizowano teorię rachunkowości (S. Skrzywan, W. Brzezin, E. Burzymowa), będącą podstawą definicji rachunkowości wariantowej. Ponadto analizie poddano teorię informacji asymetrycznej (A. Jarugowa) oraz teorię kwalitatywną produktu, jakim w tym wypadku jest sprawozdanie finansowe (J. Turyna, J. Gierusz).

W ramach teorii rachunkowości przeprowadzono również analizę dedukcyjną z wykorzystaniem drzewa problemu w postaci: teoria rachunkowości–rachunkowość wariantowa–prawo bilansowe–polityka rachunkowości przedsiębiorstwa. Szczególną uwagę poświęcono polityce rachunkowości (K. Sawicki, K. Czubakowska).

W zakresie teorii zarządzania przy definicji inżynierii rachunkowości wykorzystano koncepcje teoretyczne procesu decyzyjnego, tworząc procedurę „odwróconego” procesu decyzyjnego z zastosowaniem ogólnej teorii systemów. Wykorzystano założenia koncepcji

earnings management (K. Schipper, P. Healy, J. Wahlen, P.M. Dechow, D.J. Skinner), rozwijając ją o pojęcia takie, jak zarządzanie stratą i zarządzanie rozliczeniami podatkowymi oraz dostosowując je do uwarunkowań polskich. Ponadto wykorzystano teorię agencji (A.A. Berle, G.C. Means) i poniekąd przeciwstawną do niej teorię kosztów transakcyjnych (R.H. Coase). Dokonując analizy ankiet, odniesiono się również do wybranych aspektów teorii motywacji (A.H. Maslow, J.W. Atkinson, C.P. Alderfer, D. McClelland, E. Lawler, D. Nadler, L. Porter, E. Locke, V. Vroom, A. Bandura).

Koncepcja *earnings management* nawiązuje zarówno do teorii perspektywy (D. Kahneman, A.T. Tversky), jak i powiązanej z nią koncepcji finansów behawioralnych (D. Burgstahler, J. Patel, F. Degeorge), w której graficzny obraz funkcji postrzegania zysków ma kształt wklęsły, a strat – wypukły.

W zakresie polskich uwarunkowań prawnych uwzględniono akty prawne dotyczące analizowanych podmiotów badań. Obejmują one prawo bilansowe, podatkowe (E. Walińska) i elementy ustawy obejmujące zagadnienia zobowiązań informacyjnych podmiotów gospodarczych wobec organizacji państwowych (głównie Głównego Urzędu Statystycznego).

Ponadto wykorzystano socjologiczno-psychologiczne koncepcje teorii działań i teorii informacji (J. Stępniewski, I. Dziedziczak, J. Górka, Z. Messner).

Równocześnie przeprowadzono analizę inżynierii rachunkowości, uwzględniając kategorię zjawisk biznesowych opartą na koncepcji odpowiedzialności w biznesie. W wypadku rachunkowości koncepcja ta dotyczy odpowiedzialności za ochronę obrotu gospodarczego. Przejawia się ona w podejściach: *accountability* i *responsibility*. Aspekt ten obejmuje również elementy etyki w biznesie. Analizy kwestii etyki w biznesie dokonano jednak marginalnie. Wynika to z faktu, iż logika semantyczna pojęcia „etyka” powoduje, że sformułowanie „etyka liberalizmu” jest wewnętrznie sprzeczne, a praca obejmuje analizę możliwości i faktycznie stosowane działania.

Z kwestią etyki wiąże się kategoria „oszustwa księgowego” (S.T. Surdykowska, A. Kamela-Sowińska). Rozważania w tym zakresie powodują potrzebę rozróżnienia nie tylko inżynierii rachunkowości w aspekcie zarządczym (odróżnienie od archaicznej księgowości skrzywanowskiej), ale również w ramach współczesnych nurtów księgowości. Analizując ten aspekt, rozróżniono: inżynierię rachunkowości, księgowość prakseologiczną i księgowość kreatywną.

W kolejnej części pracy przedstawiono propozycję mechanizmu identyfikującego elementy inżynierii rachunkowości w rozwiązaniach księgowych przyjętych w danym przedsiębiorstwie: przedstawiono zagadnienia, na które biegli rewidenci przeprowadzający ocenę (badający) danego przedsiębiorstwa w zakresie możliwości kontynuacji działalności gospodarczej powinni zwrócić szczególną uwagę. W tym celu można wykorzystać m.in. narzędzia informatyczne (np. pakiet *statistica.pl*) – w pracach edytorskich niniejszej książki wyniki te eksportowano do programu Excel, a następnie do programu Word. Analizy odchyień standardowych oraz współczynnika asymetrii dokonano przy użyciu programu *Statistica*.

Równocześnie zaproponowano autorską metodę badań opartą na metodzie analizy punktu wyjścia na podstawie rozproszonych skutków.

Przyjęcie inżynierii rachunkowości jako paradygmatu współczesnej rachunkowości uprawnia do redefiniowania kluczowych pojęć rachunkowości, takich jak pomiar czy wartość. Dokonuje się ich z uwzględnieniem konstrukcji analizującej kategorię „zysku netto” w gospodarce (J. Pratt), klasycznej teorii pomiaru (S.S. Stevens), odrzucając jednak koncepcję podziału R. Mattesicha. Wynika to z faktu, iż podstawą tej ostatniej jest księgowość archaiczna („skrzywanowska”) bazująca na przeciwstawnych sobie zasadach rachunkowości. Analiza braku spójności księgowości archaicznej nie jest jednak celem niniejszej pracy. W zakresie koncepcji wartości przyjmuje się jej analizę ekonomiczną (G. Bannock, E. Davis, R.E. Baxter) z podziałem według jej źródeł oraz stopnia subiektywizacji w stosunku do dobra, którego dotyczy. Jest to jednak zagadnienie marginalne ze względu na zakres pracy poświęconej głównie kwestiom pomiaru. Kategoria wartości jest elementem dwupłaszczyznowym dla pomiaru w rachunkowości. Może być skutkiem, ale także może wpływać na wysokość kolejnych wyników finansowych przedsiębiorstwa.

W niniejszej pracy przedstawiono też model inżynierii rachunkowości. Odpowiada on konstrukcją opisowym modelom o strukturze przekrojowej. Uwydatnia specyfikację wartości poszczególnych kategorii wyniku finansowego w zależności od cech i metod rozliczeń stosowanych w rachunkowości wariantowej. Zmienną objaśnianą jest wynik finansowy, a zmiennymi objaśniającymi – metody rozliczeń rodzajów aktywów i pasywów, których występowanie stwierdzono na podstawie analizy materiału badawczego. Podstawową metodą opisu modelu jest aproksymacja funkcji.

Wszelkie dane wynikowo-bilansowe wykorzystane w niniejszej pracy pochodzą z dziennika „Monitor Polski B”.

Wykorzystane przepisy prawne w niniejszej publikacji są adekwatne do stanu prawnego na dzień 30.06.2012 r. w powiązaniu ze stanem prawnym na dzień 31.12.2011 r.

Skrót „uor” oznacza *Ustawę z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości* (tekst jednolity: Dz. U. z 2002 r. Nr 76, poz. 694 z późn. zm.). Uwzględniono jednak stan prawny na dzień przeprowadzenia badań empirycznych.

Skrót „updog” oznacza *Ustawę z dnia 15 lutego o podatku dochodowym od osób prawnych* (tekst jednolity: Dz. U. z 2000 r. Nr 54, poz. 654 z późn. zm.), a „updogf” – *Ustawę z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych* (tekst jednolity: Dz. U. z 2000 r. Nr 14, poz. 176 z późn. zm.).

Zamieszczone w pracy zestawienia, tabele, schematy, o ile nie podano ich źródła, zostały opracowane przez autora.

Inżynieria rachunkowości w teorii nauk i zarządzania

Inżynieria rachunkowości jest przeniesieniem i rozszerzeniem procesu *earnings management*¹ na gruncie rachunkowości przedsiębiorstwa (polityki rachunkowości). W jej zakresie uwzględnia się też teorię agencji, teorię kosztów transakcyjnych oraz teorię perspektywy. Pierwsze dwie mają odniesienie przede wszystkim do procesu zarządzania przedsiębiorstwem, ostatnia jest istotna podczas definiowania kluczowych pojęć z zakresu klasyfikowania i opisu rachunkowościowej kategorii „wartości” oraz „pomiaru”.

„Kantowskim” imperatywem kategoriycznym inżynierii rachunkowości jest przyjęcie w przedsiębiorstwie rozwiązań księgowych współdziałających w optymalnej realizacji wyznaczonych przez nie celów gospodarczych.

Korelacja teorii rachunkowości z przedsiębiorstwem i jego otoczeniem podlega definicjom i relacjom zgodnym z koncepcją ogólnej teorii systemów. W jej ramach przeprowadza się też wywód „odwróconej” teorii decyzji.

Inżynieria rachunkowości egzemplifikuje na gruncie praktyki księgowej szczegółową teorię rachunkowości. Jest ona również, obok księgowości kreatywnej i księgowości prakseologicznej, jednym z trzech współczesnych nurtów motywów, zachowań i działań stosowanych w praktyce księgowej. Cechą wspólną tych nurtów jest dostosowywanie działań w ramach księgowości do zmian zachodzących w otoczeniu gospodarczo-społecznym. Są one także wyrazem realizacji celów stawianych rachunkowości przez osoby kierujące przedsiębiorstwem.

Inżynieria rachunkowości to poszukiwanie uzasadnień w teorii rachunkowości uprawniających przedsiębiorstwo do podejmowania określonych działań księgowych. Warunkiem uznania danego ele-

---

¹ Ang. dosł.: zarządzanie dochodami, tu: stymulowanie zmian w wyniku finansowym.

mentu teorii rachunkowości za wartościowy z perspektywy inżynierii rachunkowości jest jej prawne skodyfikowanie. W rachunkowości praktyczne znaczenie mają wyłącznie koncepcje, których możliwość wystąpienia dopuszczono prawnie. Dla inżynierii rachunkowości wartość stanowią wyłącznie nurty teorii rachunkowości usankcjonowane przepisami prawa bilansowego, a pośrednio również podatkowego. Skodyfikowana teoria rachunkowości (prawo bilansowe) służy inżynierii rachunkowości jako umocowanie prawne w zakresie podejmowanych działań księgowych. Inżynieria rachunkowości bezwzględnie stosuje prawo bilansowe w praktyce księgowej.

Koncepcja taka musi też być jednym z elementów wyboru stawianego przed przedsiębiorstwem. Musi to być więc, prezentowana m.in. w kolejnych częściach niniejszej książki, kategoria rachunkowości wariantowej. Warunek ten definiuje inżynierię rachunkowości jako element postaw w zakresie praktyki księgowej. Szczegółowa teoria rachunkowości jest więc pojęciem szerszym od teorii inżynierii rachunkowości. Nie wszystkie koncepcje szczegółowej teorii rachunkowości znajdują swe odzwierciedlenie w inżynierii rachunkowości. Z kolei ogólna teoria rachunkowości z inżynierią rachunkowości wiąże się jedynie w kategoriach rozważań dotyczących odpowiedzialności w biznesie, a pośrednio w zakresie związanym z klasyfikacją norm i zasad rachunkowości. W inżynierii rachunkowości odpowiedzialność w ramach odpowiedzialności biznesu definiuje się przy użyciu koncepcji *accountability* i *responsibility*.

Istnieją więc istotne różnice między inżynierią rachunkowości a księgowością kreatywną oraz księgowością prakseologiczną. Dotyczą one zarówno działań, jak i głównego „ośrodka” odpowiedzialności za nie oraz wynikające z nich skutki. Odpowiedzialność ta obejmuje albo praktyków (księgowość kreatywna), albo też teoretyków (inżynieria rachunkowości, księgowość prakseologiczna) rachunkowości. Różnice te powodują, że brakuje logicznego uzasadnienia w stawianiu znaku równości między inżynierią rachunkowości a księgowością kreatywną. Sprowadzenie ich do wspólnego mianownika definiowanego jako oszustwo księgowe jest też nieuzasadnione i wynikające z naciągania faktów.

Analizie tych aspektów inżynierii rachunkowości poświęcono pierwszy i drugi rozdział niniejszej publikacji. Dokonując podziału zagadnień, uwzględniono rozróżnienie między teorią zarządzania (rozd. 1) a teorią rachunkowości (rozd. 2).

Interdyscyplinarny charakter teorii inżynierii rachunkowości

Koncepcja teoretyczna rachunkowości kreatywnej i inżynierii rachunkowości wywodzi się z badań anglosaskich. Teoretyczną definicję praktyk księgowych obejmujących oszustwa księgowe (*financial shenanigans*)² jako księgowość kreatywną (*creative accounting*) przedstawiono w wielu pracach naukowych. Analizy dokonywano w dwóch kierunkach: definiowania celu i określania możliwości jego realizacji. Prace: J. Briloffa³, M. Schillita⁴, R. Parkera⁵, J. Griffithsa⁶ czy B. i J. Elliotów⁷ określiły zespół działań księgowości kreatywnej stosowanych w praktyce już od co najmniej lat 70. XX w. Jakkolwiek standardy brytyjskich (*United Kingdom Generally Accepted Accounting Principles – UK GAAP*) i amerykańskich (*United States Generally Accepted Accounting Principles – US GAAP*) Ogólnie Akceptowanych Zasad Księgowości nie odnoszą się bezpośrednio do działań związanych z zastosowaniem „rachunkowości kontynentalnej” opartej na Międzynarodowych Zasadach Sprawozdawczości Finansowej (MSR/MSSF), a w Polsce na Ustawie o rachunkowości (uor) czy rodzimych Krajowych Standardach Rachunkowości (KSR), można je wykorzystać w analizie porównawczej w zakresie badań nad problematyką inżynierii rachunkowości w różnych jej modelach.

Autorem definicji rachunkowości kreatywnej jest M. Schillit, klasyfikujący w ten sposób działania księgowe, których celem nadrzędnym ma być „zniękształcenie faktycznych wyników lub sytuacji finansowej przedsiębiorstwa”⁸.

W niniejszej pracy inżynierię rachunkowości traktuje się jako paradygmat współczesnej praktyki księgowej. Wiąże ona teorię rachunkowości z celami ekonomicznymi zarządzania przedsiębiorstwem.

² Dosł. przekręty finansowe (American English).

³ J. Briloff, *Unaccountable Accounting*, Harper & Row, New York 1972.

⁴ M. Schillit, *Financial Shenanigans*, McGraw Hill, New York 1993.

⁵ R. Parker, *Financial Reporting in the United Kingdom and Australia*, Prentice Hall, New York 1995, s. 197 i n.

⁶ J. Griffiths, *Creative Accounting*, Sidgwick & Jackson, London 1986; tegoż: *New Creative Accounting*, MacMillan, London 1995.

⁷ B. Elliot, J. Elliot, *Financial Accounting and Reporting*, Prentice Hall, New York 2000.

⁸ J. Schillit, *Financial Shenanigans...*, s. 1.

Leszek Michalczyk – doktor nauk ekonomicznych (Uniwersytet Jagielloński, 2011 r.); pracownik naukowo-dydaktyczny (adiunkt) na Politechnice Krakowskiej; autor ponad 80 publikacji naukowych z zakresu rachunkowości, finansów i zarządzania, wydanych zarówno w Polsce, jak i za granicą; długoletni praktyk gospodarczy związany z działami księgowości, finansów i analiz ekonomicznych przedsiębiorstw małopolskich i podkarpackich; stworzył i współdefiniował pojęcia: „rachunkowość wariantowa”, „inżynieria rachunkowości”, „odwrócony proces decyzyjny w zarządzaniu operacyjnym”.

W publikacji omówiono m.in.:

- różnice między rachunkowością kreatywną (wykraczającą poza ramy dopuszczalnych prawnie rozwiązań) a inżynierią rachunkowości, która posługuje się prawnie usankcjonowanymi metodami,
- zarządzanie wysokością zobowiązań podatkowych,
- zarządzanie poziomem wykazywanego zysku bądź straty bilansowej,
- zarządzanie płynnością finansową przez kreowanie informacji dla głównych interesariuszy przedsiębiorstwa.

Autor książki wskazuje obszary, w których możliwe jest zastosowanie elementów inżynierii rachunkowości we współczesnej praktyce zarządzania przedsiębiorstwem wpływające np. na:

- wysokość dywidendy wypłacanej akcjonariuszom,
- wartość zysku akumulowanego,
- wartość samej firmy,
- wysokość podatku dochodowego z tytułu działalności gospodarczej oraz części podatków majątkowych.

Publikacja przeznaczona jest dla dyrektorów finansowych, głównych księgowych, biegłych rewidentów, doradców, analityków, kontrolerów finansowych, a także studentów finansów i rachunkowości.

Zamówienia:

infolinia 801 04 45 45, fax 22 535 80 01

zamowienia.ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa: www.profinfo.pl

ISBN 978-83-264-4105-9

9 788326 441059

cena 99 zł
(w tym 5% VAT)